

معرفی کتاب معالم تاریخ الدولة الساسانية

مصطفی دهقان

معالم تاریخ الدولة الساسانية

تألیف: الدكتور مفید رائف محمود العابد

ناشر: دمشق، دارالفکر، ۱۹۹۹، ۱۶۰ صفحه

اهمیت دولت ساسانیان در تاریخ قبل و بعد از اسلام ایران بر کسی پوشیده نیست. ساسانیان با ایجاد امپراتوری وسیعی که مرزهای آن شرق تا غرب را می‌پیمود نقطه تلاقی بسیاری از افکار و عقاید گشته‌اند و از آنجا که واپسین سلسله ایرانی قبل از اسلام محسوب می‌شوند خواه ناخواه سرچشمه بسیاری از حرکت‌های فکری و مذهبی بعد از اسلام را نیز باید در میان آنان جستجو کرد. چه‌بسا که در کنار این اهمیت دامنه تحقیقات صورت گرفته پیرامون آن نیز در مقایسه با سایر دول قبل از اسلام پررنگ‌تر جلوه می‌نماید و از قرن هیجدهم تاکنون پیوسته مورد تحقیق نویسندگان خارجی و داخلی قرار گرفته‌اند.

یکی از مجموعه آثار جدیدی که تألیفات محققان پیشین را نیز کاملاً مدنظر داشته است با عنوان **معالم تاریخ الدولة الساسانية** توسط **مفید رائف، محمود العابد** به رشته تحریر درآمده و از طرف انتشارات دارالفکر، شعبه دمشق و با نظارت شعبه اصلی در بیروت به چاپ رسیده است.

نویسنده که متخصص در تاریخ قدیم و استاد فعلی دانشگاه ملک سعود عربستان است در دیباچه‌ای که آورده اشاره می‌کند که این کتاب ثمره تدریس و تحقیق او در سال‌های ۱۹۹۵-۱۹۹۹ می‌باشد.

تدریس این حوزه تاریخی در دانشگاه‌های عرب معمولاً به صورت درسی به عنوان مقدمه جهت تدریس فتوحات اسلام بوده است اما از مدت‌ها پیش تعدادی از دانشگاه‌های حوزه خلیج فارس و همچنین دانشگاه‌های خصوصی عربستان، درسی جداگانه تحت عنوان **تاریخ دولت ساسانی** نیز معین کرده‌اند که کتاب حاضر تلاشی در جهت تهیه متنی درسی در این زمینه بوده است.

نویسنده، ابتدا به بیان مطالبی در مورد تحقیقات صورت گرفته در میان مستشرقین و نویسندگان عرب پرداخته و سپس مطالبی در مورد چگونگی تألیف کتاب و نحوه استفاده از آن، بیان می‌دارد.

بخش نخست پیشگفتار به بیان موقعیت جغرافیایی دولت ساسانی و کلاً فلات ایران و آب و

هوای آن می‌پردازد و بخش دوم مختصری از تاریخ دول پیش از ساسانیان را شامل می‌شود که توضیحاتی کوتاه از مادها تا پارت‌ها را دربرمی‌گیرد. بعد از این پیشگفتار، مقدمه‌ای راجع به منابع تاریخ دولت ساسانی آمده است. در این بخش نویسنده به معرفی منابع فارسی، ارمنی و سریانی می‌پردازد و بخشی نیز به معرفی منابع کلاسیک و آثار افرادی چون دیوکاسیوس^۱ امیانوس مارکینوس^۲، موسی خورنی^۳ و... اختصاص یافته است. فهرست مطالب اصلی کتاب که بعد از این آمده به ترتیب چنین است:

فصل اول، ویژگی‌های تاریخ سیاسی ساسانیان:

- ۱- اردشیر اول و تأسیس دولت ساسانی؛
- ۲- شاپور اول؛
- ۳- پادشاهان ساسانی از انتهای حکومت شاپور اول تا شروع حکومت شاپور دوم (دوران انحطاط اول): هرمزد اول، بهرام اول، بهرام دوم، نرسی، هرمزد دوم، آذر نرسی.
- ۴- شاپور دوم؛
- ۵- پادشاهان ساسانی از حکومت اردشیر دوم تا قباد اول (دوران انحطاط دوم): اردشیر دوم، شاپور سوم، بهرام چهارم، یزدگرد اول، بهرام پنجم، یزدگرد دوم، هرمزد سوم، پیروز اول، بلاش، قباد اول
- ۶- خسرو اول (انوشیروان): اصلاحات اجتماعی خسرو، اصلاحات مالی خسرو، اصلاحات نظامی خسرو، ایجاد لشکر، شخصیت انوشیروان؛
- ۷- دوران جنگ‌های داخلی: هرمزد چهارم، خسرو دوم (پرویز)، قباد دوم، اردشیر سوم؛
- ۸- دوران قبل از سقوط دولت: جنگ ذات‌السلاسل، جنگ جسر، واقعه قادسیه، جنگ‌های جلواء و نه‌هاند؛
- ۹- علل سقوط دولت ساسانی.

فصل دوم، ویژگی‌های تاریخ مدنی ساسانیان:

مقدمه: فرهنگ فلات ایران پیش از ظهور ساسانیان، اعتقادات دینی، زبان‌های رسمی و غیررسمی.

بخش اول دیوانسالاری ساسانیان:

- ۱- دینی جدید برای دولت: ۲- طبقات جامعه: ۳- اداره مرکزی، ۴- دواوین دولتی، ۵- اداره امور دینی، ۶- اداره مالی، ۷- اداره ایالت‌ها، ۸- اداره مراسلات، ۹- اداره امور جنگی.

بخش دوم، انواع عقاید و افکار دینی:

- ۱- زرتشتیگری حیات زرتشت، دیانت زرتشت، پرستش آتش، تقویم و جشن‌های زرتشتی؛ ۲- مانویت، ۳- مزدکی، ۴- مسیحیت

بخش سوم، زندگی اقتصادی و اجتماعی:

- ۱- زندگی اقتصادی: کشاورزی، صنعت، تجارت؛
 - ۲- زندگی اجتماعی: تقسیمات اجتماعی، ازدواج، نظام قضائی (الف - صاحب‌منصبان قضاوت، ب - جرایم و جزایا) نظام آموزشی (الف - علوم پزشکی، ب - علوم معنوی) پایتختی تیسفون در عهد انوشیروان، آثار دولت ساسانی (الف - نقش رجب و نقش رستم، ب - نقوش دیگر، پادشاهان دولت ساسانی و سال‌های حکومت‌شان).
- پیوست شماره ۱: عظمت فرهنگ ساسانی.
پیوست شماره ۲: درفش کاویانی.

در این پژوهش، تاریخ ساسانیان ذیل دو بخش اصلی بررسی شده است. در بخش نخست مؤلف به جنبه‌های سیاسی دولت ساسانی و سیر تاریخی پادشاهان پرداخته است و بخش دوم نیز به ویژگی‌های تمدن ساسانی، همچون تشکیلات اقتصادی، اجتماعی و قضایی جامعه و همچنین ادیان و آثار به جای مانده از تمدن ساسانیان اختصاص یافته است.

کتاب فاقد نقطه‌نظری جدید در مورد ساسانیان است. حتی در جای جای آن می‌توان تکرار مطالب کتبی چون ایران در زمان ساسانیان اثر **گریستن سن**^۴ را مشاهده کرد. از طرف دیگر اختصار مطالب کتاب و پرهیز نویسنده از شرح و تحلیل بسیاری از نکات مبهم و همچنین فقدان فهرست اعلام، کتاب را به متنی درجه دوم تبدیل کرده که تنها می‌توان آنرا پیش‌درآمدی برای آشنایی با ساسانیان محسوب کرد. برجسته‌ترین امتیاز کتاب را می‌توان مراجعه نویسنده به تعداد زیادی از منابع عربی مثل: آثار **طبری**، **ثعالبی**، **دینوری**، **مسعودی**، **ابن اثیر** و... محسوب کرد. هرچند منابع فارسی و ترجمه‌های آثار مستشرقان و آثار کلاسیک یونان نیز مورد استفاده نویسنده بوده است ولیکن منابع عربی بیشتر مورد توجه بوده و زیرنوشته‌های نویسنده نیز این مطلب را تأیید می‌کند.

نکته دیگر این که هرچند روند ثبت وقایع حاوی مطلب و دیدگاه جدیدی نیست اما مطابقت متن منابع با یکدیگر و ارایه اختلاف‌نظرها و گزارش‌های نویسندگان در مورد موضوعات خاص، خواننده را با تنوع دیدگاه‌های مختلف آشنا می‌کند. این کتاب با وجود کاستی‌های مذکور قدمی مؤثر در راه مطالعه دوران ساسانیان برداشته و راهنمای قابل اطمینانی برای آشنایی دانشجویان عرب‌زبان علاقه‌مند به تاریخ ایران محسوب می‌شود.

پی نوشت‌ها:

- ۱- Dio Cassius
- ۲- Ammianus Marcellinus
- ۳- Moses of Chorene
- ۴- christensen, A.